

TÜRKİYE SU ÜRÜNLERİ ÜRETİMİNİN EKONOMİK VE YAPISAL ANALİZİ

Okan DEMİR

Toprak ve Su Kaynakları Araştırma Enstitüsü, ERZURUM

e-mail: odem_1999@yahoo.com

Adem Yavuz SÖNMEZ

Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Su Ürünleri Bölümü, ERZURUM

Geliş Tarihi / Received : 27.05.2008

Özet: Bu derlemede ülkemiz su ürünleri üretiminin yıllara göre ekonomik gelişimi ve yapısal durumu incelenmiştir. Elde edilen verilere göre su ürünleri üretimimiz her geçen yıl artmasına rağmen mevcut kaynaklarımız bakımından değerlendirildiğinde büyümesi yeterli değildir. Deniz balıkları üretiminde düşüş, kültür balıkları ve balık dışı deniz canlıları üretimimizde artış belirlenmiştir. Su Ürünleri üretimimizin büyüme hızı zaman zaman artmasına rağmen GSMH'daki payı aşağı yukarı aynı düzeyde kalmıştır. Sonuç olarak kaynakların yeterli düzeyde kullanılmasının ve Su Ürünleri üretimine yeterli düzeyde kanuni ve işlevsel bir alt yapının oluşturulmasının gerektiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Su Ürünleri, Ekonomik, Yapısal Analiz

Economical and Structural Analysis of Aquaculture of Turkey

Abstract: In this paper aquaculture of Turkey with respect to its economical improvement and structure was investigated. According to the determined data, aquacultural production is increasing year by year however it is not enough when considering suitable water source potential of Turkey.

It was determined that marine culture is decreased while freshwater aquaculture and the other sea creature cultures are increased. Growth rate of aquacultural production of Turkey is increased time to time but the share in GSMH did not change significantly.

Consequently it is suggested that cultural production of fishes should be increased to use our water sources effectively with the increased substructure

Keywords: Aquaculture, Economical, Structural Analysis

GİRİŞ

Türkiye'nin de içinde bulunduğu pek çok ülkede su ürünleri dendiğinde; balık kültürü ve yetiştiriciliği, su ortamında bulunan canlıların avlanması, bu kapsamdaki etkinlikleri yürüten işletmeciler ve balıkçılar anlaşılmaktadır. Geniş ve ayrıntılı olarak su ürünleri ise; deniz, kara ve hava ulaşımı işletmeciliği, soğutma sistem ve zinciri, temel ve uygulamalı araştırmaları, eğitimi, yeni araç ve gereç geliştirme, pazarlama, kredileme, kooperatifleşme, su ortamına yönelik insan ve çevre sağlığı, su ürünleri yetiştiriciliği ile avcılığı konularını kapsamaktadır (Elbek, 1992).

Son yıllara kadar tarımsal ve ekonomik açıdan fazla önem arz etmeyen su ürünleri yetiştiriciliğinin, dengeli beslenebilmek ve kaynakları daha üretken kullanabilmek maksadıyla, her geçen gün önemi artmıştır.

Günümüzde artan nüfusa paralel olarak dengeli beslenme problemi ortaya çıkmıştır. Yeterli ve nitelikli beslenmede gerekli olan hayvansal proteinin temin edileceği kaynaklardan birisi de şüphesiz su ürünleri yetiştiriciliğidir. Su ürünlerinin beslenmedeki önemi yanında günümüzde ve gelecekte, ülkelerin ekonomisine belirli bir yatırım ve çaba karşılığı sürekli girdi sağlayan doğal kaynaklar olması da önem taşımaktadır.

Gelişmiş ülkeler çeşitli su kaynaklarını verimli bir düzeyde değerlendirerek yaptıkları balık üretimi ile tarımda yeni bir iş alanı ortaya koyarak bir yandan iç tüketim için nitelikli besin sağlamakta, diğer yandan dış satım yoluyla önemli bir döviz kaynağı da elde etmiş bulunmaktadır (Elbek, 1983).

1960'lı yılların sonundan itibaren, Türkiye'de su ürünleri üretimini artırmak yolunda, adeta büyük bir umut kaynağı olarak değerlendirilen su ürünleri yetiştiriciliği, özellikle kooperatifleşmeyi de teşvik ederek idari, mali ve yasal yönlerden önemli destekler görmüş, bu konuya değişik ve kazançlı bir ticari uğraş olarak bakan binlerce insanın yatırım yapma hevesine neden olmuştur. Ancak, bilgi ve organizasyon alt yapısı hazır olmadan yüzlerce işletme kurma girişimi, kısa sürede ya durmuş ya da geriye çekilmiştir. Bu konuda hayli başarılı örnekler de görülmekle birlikte, bugüne kadar ülkemizde bilgi ve organizasyon yetersizliğinin yanı sıra, ülkenin çalkantılı ekonomisinin de etkisiyle bu umut kapısından geri dönmüş birçok girişim bulunmaktadır. Halen sayıları ve yerleri tam olarak bilinmemekle birlikte, birçok faal işletmenin varlığından söz edilebilir. Bunların kaçının üretiminin istatistiklere girdiği bilinmemektedir (Sarıhan ve Tekelioğlu 1990).

ÜLKEMİZ SU ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ

Su ürünleri, deniz ve iç sulardaki bitkisel ve hayvansal organizmaların oluşturduğu topluluklar olup, onların kaynak olarak entegre işletilmeleri, yetiştirilmeleri, açık deniz balıkçılığı ve ilgili konuları kapsayan multidisipliner bir konudur (Atay vd. 1995).

Su ürünleri yetiştiriciliği; tüketime uygun, ekonomik değeri olan deniz ve tatlı su canlılarının bilimsel yöntemler ile ticari olarak, doğal veya yapay ortamlarda optimum ekolojik şartlar sağlanarak, yumurta evresinden başlayıp, canlıların tüm yaşam evrelerinin kontrollü şartlarda geçirilerek yapılan üretim şeklidir. Yetiştiriciliğin, doğal çevreye olumsuz etki eden kirlilik, gürültü ve ekolojik dengeyi bozucu dış etkenlerden korunmuş ortamlarda yapılması uygulama alanlarının bir ölçüde koruma altına alınmasını da sağlamaktadır. Yetiştiricilik sektörü; yem sanayii, ilaç sanayii, makine ve ekipman üreticileri, pazarlayıcıları, ihracatçıları, turizm ve gıda sektörü pazarları ile tam bir entegrasyon içinde bulunmaktadır (TÜİK; Anonim, 1995).

Su ürünleri üreticiliğinde en önemli unsur su kaynakları ve çevre koşullarıdır. Türkiye, su kaynakları bakımından Dünya'nın en şanslı ülkelerinden birisidir. Su ürünleri üretim alanlarımız, ormanlık alanlarımızdan fazla, tarıma elverişli alanlarımıza hemen hemen eşittir. Türkiye'nin tarım alanları 27,7 milyon hektar, ormanlık alan

20,2 milyon hektarken su ürünleri üretim alanları 26,1 milyon hektardır (Tablo 1).

Tablo 1. Tarımsal Üretim Alanları Dağılımı

Üretim Alanı	Miktarı (Milyon Hektar)
Karasal Yüzey Alan	81,9
Ormanlık Alan	20,2
Tarım Alanı	27,7
Su Ürünleri Üretim Alanı	26,1
Marmara Denizi	1,1
Karadeniz, Ege, Akdeniz	23,5
Tabii Göller	1,0
Baraj Gölleri	0,3
Gölet	0,01
Nehir ve Irmak	0,2

Tarım yapılan arazilerin büyük bir kısmının nadasa bırakılarak iki yılda bir ürün alındığını ve tarımsal üretimde toprağın 40-50 cm. derinliğinden ürün almak mümkün olmasına karşın denizlerden 200m. derinliğe kadar olan kısım üretim alanı olarak düşünülürse, Türkiye'nin tarım alanlarından daha geniş bir su ürünleri üretim alanına sahip olduğu anlaşılır. Buna bağlı olarak karasal üretimde verim maksimum 100 ton/ha olabilirken yetiştiricilikte verim 350 ton/ha olarak hesap edilebilmektedir (TUIK; Anonim, 1995).

Deniz kıyıları uzunluğu açısından Türkiye, Yunanistan (13.676 km) ve İngiltere'nin (12.429 km) ardından 12 Avrupa ülkesi içerisinde üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye 12 Avrupa ülkesinin sahip olduğu toplam kıyıların yüzde 12,8'ine sahiptir (Yavuz vd. 1995). İç su potansiyeli olarak Türkiye'de, akarsu, göl, gölet, baraj gölleri ve yeraltı suları bulunmaktadır. Türkiye'nin; 200 adet tabii gölü, 159 adet baraj gölü ve 750' den fazla göletinde olan toplam su alanı 1 263 995 hektar, 33 akarsuyunun uzunluğu 177 714 km ve yeraltı sularının hacmi 9 x 10⁹ m³ tür.

Tablo 2 Türkiye'nin Deniz Kıyıları

Deniz	Uzunluk (km)	Toplam İçerisindeki Payı (%)
Ege	2 805	33,7
Karadeniz	1 695	20,3
Akdeniz	1 577	18,9
Marmara	1 189	14,3
Adalar	1 067	12,8
Toplam	8 333	100,0

Kaynak: Sönmez vd., 2008

Tablo 3 Türkiye'nin İçsuları

Grubu	Adet	Uzunluk (km)
Akarsular	33	177 714
Göller	200	-
Gölet	679	-
Barajlar	114	-
Toplam	-	177 714

Kaynak: Sönmez vd., 2008

Türkiye, su ürünleri üretimi için gerekli kaynaklar açısından zengin bir ülke olmasına rağmen, bu kaynakları verimli bir şekilde kullandığı söylenemez. Aşağıdaki Tablo 4'de de görüleceği gibi su ürünleri sektörünün GSMH'daki payı 1968'den 2006'ya kadar geçen sürede binde 3 ile binde 5 arasında seyretmiştir. Bu pay mevcut kaynaklarına kıyasla oldukça düşük bir paydır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır ki, su ürünleri sektörünün gelişme hızı özellikle bazı yıllar itibari ile çok yüksek seyretmesidir. Su ürünleri sektörünün gelişme hızının bazı periyotlarda bu kadar yüksek olmasına rağmen GSMH'da halen daha düşük paylar alıyor olmasının sebebi, diğer sektörlerin üretim artışlarının su ürünleri sektörünün üretim atışından daha fazla olması ve dolayısıyla gelişme hızlarının yüksek gösterilebilir.

Tablo 4. Su Ürünleri Sektörünün Yıllara Göre GSMH'daki Nisbi Payı ve Gelişme Hızı

Yıllar	Sektör Payı (%)	Gelişme Hızı (%)
1968	0,4	-
1969	0,4	26,4
1970	0,3	-16,1
1971	0,3	-16,5
1972	0,2	-6,3
1973	0,2	-32,3
1974	0,1	-13,3
1975	0,1	17,5
1976	0,2	18,3
1977	0,2	42,1
1978	0,3	27,8
1979	0,4	45,3
1980	0,4	4,9
1981	0,5	14,6
1982	0,5	10,8
1983	0,5	12,1
1984	0,4	-12,7
1985	0,5	11,3
1986	0,4	-10,8
1987	0,4	5,5
1988	0,5	26,0
1989	0,4	-9,7
1990	0,3	-15,7
1991	0,3	0,4
1992	0,3	-1,7
1993	0,3	29,2
1994	0,4	0,5
1995	0,3	-6,6
1996	0,3	-0,5
1997	0,3	-0,8
1998	0,3	18,5
1999	0,3	-1,0
2000	0,3	-2,2
2001	0,3	2,5
2002	0,3	-4,1
2003	0,3	1,4
2004	0,3	7,7
2005	0,3	2,6
2006	0,3	10,0

Kaynak: TÜİK Gayrisafi Milli Hasıla İstatistikleri, 2008

Su ürünleri, ziraatın bir kolu olduğu için tarımda görülen risk ve istikrarsızlık bu sektörde de kendini göstermektedir. Su ürünleri üretim seyrini yıllara göre Tablo 5'den inceleyecek olursak, üretim miktarı 2000 yılından itibaren 2003 yılına kadar sürekli artış göstermiş, 2003-2006 yılları arasında inişli çıkışlı bir seyir göstermiş ve son yıllarda yine artış eğilimine girmiştir. Üretim miktarı 2000 yılında 586 372 ton iken, 2002 yılında 627.847 tona yükselmiş, 2003 yılında 587.415 tona düşmüş ve 2006 yılında tekrar yükselerek 661.991 tonu bulmuştur.

Üretim düzeyinin 2000-2003 yılları arasında düzenli bir artış göstermesinin sebebi veriler doğrultusunda ele alındığında kültür balıkçılığının her geçen yıl artması ve teşvikidir. Buna paralel olarak bu yıllar arasında deniz balıkları üretimi hemen hemen sabit kalmış. Toplam üretimin düşüşe geçtiği yıllarda ise deniz balıkları üretiminde aşırı bir azalma seyri izlenmiştir. Bunun nedeni ise aşırı ve bilinçsiz bir avlanma olarak tahmin edilmektedir. Özellikle 1971'li yıllarda devlet tarafından balıkçılara sağlanan düşük faizli kredi ve gümrük muafiyeti imkanları, avcılık filomuzun bilinçsizce büyümesine ve av gücümüzün artmasına yol açmıştır. Serbest giriş sisteminin hakim olduğu avcılık sektöründe balıkçı tekne sayısı artmış ve bu plansız büyüme etkilerini son yıllarda aşırı avcılık ve stokların azalması şeklinde göstermiştir (Atay vd.1995).

Ayrıca, son yıllardaki üretim düşüklüğünün bir nedeni de denizlerde özellikle Marmara'daki kirlilik ile Karadeniz'deki canlı su düzeyinin giderek azalmış olması (200-250 m. derinlikten 100-150 m.'lere düşmesi) ifade edilmektedir (Elbek, 1992).

Tablo 5 Yıllara Göre Türkiye'de Su Ürünleri Üretim, İthalat, İhracat ve üretimdeki payları.

YILLAR	Üretim	İhracat		İthalat	
	(ton)	(ton)	%	(ton)	%
2000	582 376	46 402	7,96	37 023	6,35
2001	594 977	54 514	9,16	11 517	1,93
2002	627 847	103 057	16,41	18 755	2,98
2003	587 415	124 842	21,25	32 636	5,55
2004	644 492	180 514	28,01	54 240	8,41
2005	544 770	206 040	37,82	68 558	12,58
2006	661 991	233 385	35,25	83 415	12,60

Kaynak: TÜİK Su Ürünleri İstatistikleri, 2000-2006

Su ürünleri ihracatı üretimin oldukça küçük bir bölümünü teşkil etmektedir. 2000 yılında üretimin ancak %7,96'sı ihraç edilebilmiştir. Hâlbuki bütün Avrupa Ülkeleri balık dışı deniz ürünlerine, Ortadoğu ve Arap Ülkeleri balığa talepte bulunmaktadır. Türkiye'de su ürünleri üretiminin en büyük payı iç tüketime sunulmaktadır. 2000-2006 yılları arasında ihraç ve ithalat miktarlarına göz atıldığında hemen hemen her yıl üretimin %60'dan fazlası iç piyasada tüketilmesine karşın ülkemiz kişi başı yıllık balık tüketimi halen daha dünya ortalamasının çok altındadır.

Özellikle son yıllarda balık dışı deniz yan ürünleri üretimindeki artış, işlenmiş su ürünleri üretimindeki artışa bağlı olarak ihraç edilen ürün miktarında artış görülmeye başlanmıştır. Bu durum milli ekonomimize önemli bir katkı olarak görülmektedir. Önümüzdeki yıllarda dünya gıda vizyonunun daha seçici bir eğilime girdiği bir dönemde su ürünleri potansiyelimizin maksimumda kullanılması kaçınılmazdır.

Su ürünleri üretimi kaynaklarına göre Tablo 6'da incelenecek olursa, yıllara göre üretimin en büyük payının denizlerden elde edildiği görülecektir. 2000 yılında üretimin %75,8'ini deniz balıkları, %3,2'sini diğer deniz ürünleri, %7,3'ünü tatlı su

balıkları, %13,5ini kültür balıkları üretimi oluşturmaktadır. Yani su ürünleri üretimimizin çok büyük bir payı denizsel avcılığa dayanmaktadır.

Tablo 6 Su Ürünleri Üretimi (ton) ve Üretim Kaynaklarına Göre Dağılımı (%)

Yıllar	Su Ürünleri	Deniz Balıkları		Diğer Deniz Ürünleri		Tatlı Su Balıkları		Kültür Balıkları	
	Üretim	Üretim	%	Üretim	%	Üretim	%	Üretim	%
2000	582 376	441 690	75,8	18 831	3,2	42 824	7,3	79 031	13,5
2001	594 977	465 180	78,1	19 230	3,2	43 323	7,2	67 244	11,3
2002	627 847	493 446	78,5	29 298	4,6	43 938	6,9	61 165	9,7
2003	587 415	416 126	70,8	46 948	8,5	44 698	7,6	79 973	13,6
2004	644 492	456 752	70,8	48 145	7,4	45 585	7,0	94 010	14,5
2005	544 770	334 248	61,3	46 133	8,4	46 115	8,4	118 277	21,7
2006	661 991	409 945	61,9	79 021	11,9	44 082	6,6	128 943	19,47

Kaynak: TÜİK Su Ürünleri İstatistikleri, 2000-2006

Su ürünleri üretim kaynakları içerisinde, yıllara göre en istikrarlı artışı gösteren kültür balıkları üretimidir. Bunun sebebi kültür balıkçılığının özellikle son yıllarda cazip hale gelmesi ve diğer kaynaklara nazaran üretim kapasitesinin tabiata bağlı olmaması gösterilebilir. Diğer taraftan son yıllarda kültür balıkçılığına AB uyum yasaları çerçevesinde kazandırılmaya çalışılan ivme ve buna bağlı olarak verilen teşvikler hibe programlarının artması da kültür balıkçılığının artışının diğer bir sebebi olarak görülebilir.

Aynı şekilde 2000-2006 yılları arasında hemen hemen sürekli bir artış eğiliminde diğer bir sektör de balık dışı deniz ürünleri üretimidir. Dünya nüfusunun sürekli artışı, insanların sağlıklı ve dengeli beslenme eğilimi ile farklı lezzet arayışı özellikle tüm dünya ülkelerinde balık dışı deniz ürünleri üretimini tetiklemektedir. Bu seyire binaen ülkemizde de her geçen gün balık dışı deniz ürünleri üretimi artmaktadır. Diğer taraftan bu ürünlerin ülkemiz açısından diğer önemli bir yanı ise ihrac ettiğimiz su ürünlerimizin çok önemli bir kısmını bu ürünlerin ve işlenmiş ürünlerin oluşturmasıdır.

Türkiye'deki su ürünleri üretimini; kaynakları bakımından deniz ve iç sulardan, üretim şekli bakımından avcılık ve yetiştiricilik yoluyla üretim şeklinde tasnif etmek mümkündür. Avcılık yoluyla yapılan üretimde, üretim miktarı deniz ve iç suların ürün kapasitesiyle sınırlıdır. Dolayısıyla kişi başına düşen su ürünleri arzını artırmada, üretim miktarı avcılığa göre daha bağımsız olan yetiştiricilik önemli bir rol üstlenmektedir. Su ürünleri yetiştiriciliği insanlığın ihtiyacı olan sağlıklı ve zengin bir protein kaynağının arzına süreklilik getirmektedir.

SONUÇ

Ülkemiz su ürünleri üretimi yıllar itibari her geçen yıl bir artış seyri içerisinde bulunmasına karşın potansiyel bakımından ele alındığında bu çok düşük rakamlardadır. Kültür balıkçılığı ve deniz dışı su ürünleri üretimi artış göstermesine karşın dünyanın birçok ülkesi ve Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında oldukça azdır. Deniz balıkları üretimi her geçen yıl biraz daha azalmaktadır. Bu bilgiler ışığında yapılabilecekler şöyle sıralanabilir.

Ülkemizde gerekli yapısal dönüşümler acilen gerçekleştirilip su ürünleri sağlam bir politika ve işlevsel bir kurumsallığa oturtulmalıdır. Özellikle kültür balıkçılığı her

şartta desteklenmeli ve ekonomik bir faaliyet haline getirilmelidir. İlgili kanun ve yasalar yeniden düzenlenip, mevcut kaynakların daha verimli ve bilinçli kullanımı düzenlenip, teşvik edilmelidir. Bilinçsiz ve tahripkâr avcılıkla kaynaklarımız kurutulmamalı, bu konuda gerekli önlemlerin acilen alınması gerekmektedir. Su ürünleri tüketiminin önemi konusunda insanımız daha fazla bilinçlendirilmeli ve üretime bağlı olarak tüketim de artırılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Anonim, 1995, Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayii. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, Yayın ve Basım Şube Müdürlüğü, Ankara.
- Atay, D.; Korkmaz, A., Ş.; Polatsu, S.; Yıldız, H.; Rad, F.; 1995, Su Ürünleri Tüketim Projeksiyonları ve Üretim Hedefleri. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye Ziraat Mühendisliği III. Teknik Kongresi, Ziraat Bankası Kültür Yayınları No: 26, 9-13 Ocak 1995 Ankara
- Elbek, A.G., 1983, Ege Bölgesinde Tatlısu Ürünleri Üreten İşletmelerin Yapısal Ve Ekonomik Analizi. Doğa Bilim Dergisi: Veterinerlik ve Hayvancılık, Cilt 7,s. 133-148.
- Elbek, A., G., 1992, Su Ürünlerinde Sektörel ve Ekonomik Yapı. Ege Üniversitesi Su Ürünleri Yüksek Okulu Su Ürünleri Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 33-34-35-36, Bornova-İzmir.
- Sarıhan, E., Tekelioğlu, N., 1990, Türkiye'de Su Ürünleri Üretimi ve Sorunları. Türkiye Ziraat Mühendisliği III. Teknik Kongresi 8-12 Ocak 1990 Ankara.
- Sönmez, A.Y., Hisar, O., Karataş, M., Arslan, G., Aras, M.S., 2008. Sular Bilgisi. Nobel Basın Yayın Dağıtım. Ankara
- TUIK, 2008. www.tuik.gov.tr. Türkiye İstatistik Kurumu Su Ürünleri İstatistikleri.